

потребує надійної соціальної захищеності людини, в т.ч. і забезпечення певного доходу. Наприклад, країни північної Європи вже зараз впритул підійшли до введення «безумовного доходу» для всіх у розмірі 550-900 євро на місяць як запоруки вільного розвитку громадян. Лише соціально захищений громадянин має політичну, економічну й інтелектуальну свободу, він має можливість сам обирати траєкторію свого життя, яке в майбутньому далеко не для всіх буде пов'язане з традиційною регламентованою зайнятістю і для якого широкі можливості надає волонтерство.

Література

1. ООН в Україні [Електронний ресурс] // - Режим доступу: <http://www.un.org.ua/en/> - Назва з Екрана
2. Закон України «Про волонтерську діяльність» – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/3236-17>
3. Дементьев В. Волонтерство - рух, що змінює суспільство [Електронний ресурс] / В. Дементьев. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://poruch.ua/volonterstvo-ruh-shho-zminyuye-suspilstvo.html>
4. Брінцева О.Г. Вплив кризових явищ в соціально-трудовій сфері на процеси формування та використання людського капіталу / О.Г. Брінцева// Соціально-трудові відносини: теорія та практика. Збірник наукових праць. - № 1(7). - 2014. - С. 284-290.
5. Гришнова Е.А. Развитие человеческого капитала и трансформация форм занятости: взаимовлияние и взаимообусловленность / Е.А. Гришнова, Н.А. Азымук // Демографія та соціальна економіка. – №1(21). – 2014. – С. 85–96.

Комарова О. А., докт. екон. наук, професор
Центральноукраїнський національний технічний університет,
м. Кропивницький

ОСВІТА ЯК ПРОДУКТИВНА ГАЛУЗЬ ЕКОНОМІКИ

В умовах становлення інформаційного суспільства, якісних перетворень в економіці освіта в єдності її форм і видів спричиняє безпосередній вплив на всі сфери життєдіяльності, визначає перспективи їх розвитку, що обумовлено зростанням продуктивної значущості освіти як галузі економіки. Важливість цієї проблеми полягає в тому, що прогресивність суспільного розвитку залежить від потенційних можливостей освітньої сфери відтворювати якісно нову робочу силу, здатну ефективно та творчо вирішувати задачі господарської діяльності. Проте в Україні, як і в інших пострадянських країнах, ще не подолали підхід до розуміння освіти лише як галузі соціально-культурної сфери, що задовольняє особисті освітні потреби населення. Внаслідок цього освіта так і не набула пріоритетного значення, що виявляється в наявності величезного розриву між теоретично визначеними та закріпленими у відповідних державних програмах напрямками реформування освіти та практикою (мається на увазі насамперед фінансове забезпечення) освітніх реформ.

В науковій літературі є поширеною думка, згідно якої освіта належить до галузей невиробничої сфери або сфери послуг. Обґрунтовуючи це положення дослідники невиробничої сфери підкреслюють, що в основі розмежування матеріального та нематеріального виробництва лежить відтворюваність

продуктів: тільки продукти матеріального виробництва можна відтворювати [1, с. 83]. Проте, на наш погляд, відтворюваність продуктів не може слугувати абсолютним критерієм розмежування зазначених сфер економічної діяльності: якщо розглядати відтворюваність у площині характеристик результату праці, то вона є властивістю всіх галузей економіки, зокрема освіти. Так, професійна діяльність вихователя, викладача може бути відтвореною в своїх основних моментах.

Освіта – специфічна галузь економіки: якщо в матеріальному виробництві праця виступає як доцільна діяльність, спрямована на обмін речовин між людиною та природою, то в освітній сфері праця спричиняє безпосередній вплив на людину. Остання, хоч і виступає часткою природи, на відміну від інших речовин природи, здатна управляти її силами. Однак незважаючи на докорінну відмінність праці в матеріальному виробництві та освітній галузі з точки зору предметів праці, очевидною є їх єдність, яка полягає в змісті праці: діяльність людини у всіх сферах життєдіяльності суспільства носить свідомий, обумовлений потребами конкретного історичного періоду характер і тому є доцільною.

Єдність виробничої та освітньої сфер виявляється також через діалектичну єдність продуктивного та непродуктивного споживання: споживання освітніх послуг населенням є неодмінною умовою відтворення професійно-кваліфікаційної структури робочої сили для всіх галузей економіки; споживання освітніх послуг відбувається паралельно і за допомогою споживання матеріальних благ, адже здійснення навчально-виховних процесів неможливо без відповідного матеріально-технічного забезпечення.

Основним результатом праці в освітній сфері є послуги. Більшість авторів розглядає їх як форму непродуктивної праці. Це твердження обґрунтовується тим, що в галузі освіти та невиробничій сфері загалом не створюються які-небудь специфічні споживчі вартості, тобто не утворюється так званий “союз речовини природи та праці” [2, с. 37]. Більш близькою нам є позиція Е Агабабяна, який відзначає: “Під послугою слід розуміти корисний ефект, який виникає в результаті продуктивної праці як доцільної діяльності. Корисний ефект є сукупністю корисних властивостей, безпосередньо спрямованих на задоволення тієї чи іншої потреби людини. Корисний ефект є споживчою вартістю, яка називається “послугою” тільки тому, що природа потреб людини робить носієм корисних властивостей само протікання процесу виробництва (праці)” [3, с. 59]. Праця освітян спрямована на формування та розвиток загальноосвітнього, професійно-кваліфікаційного рівня населення і за своїм результатом відрізняється від безпосереднього впливу на зовнішню природу. На цій підставі освітня послуга – корисний ефект, що виникає в результаті доцільної діяльності (тобто праці) працівників освітньої галузі.

Характерною особливістю освітніх послуг, як і послуг інших галузей соціально-культурної сфери, є те, що їх надання відображає відносини з приводу споживання праці як безпосередньої діяльності. Отже, об’єктом обміну при наданні освітніх послуг виступає сама праця, корисна діяльність. У зв’язку з цим споживча вартість освітніх послуг, тобто їх корисний ефект, визначається корисністю освітньої діяльності для споживачів цих послуг. Виходячи з цього витрати на надання освітніх послуг включають витрати конкретної праці, що споживається та раніше створену вартість, яка втілена в матеріальних благах.

Подібне уявлення про результати функціонування освітньої сфери дозволяє розглядати освітні послуги у зіставленні з поняттям про матеріальні блага. І в першому, і в другому випадках продукція виступає як результат матеріальних витрат і доцільних витрат праці.

Освітні послуги, корисний ефект в освітній сфері являють собою процес докорінних змін особистості з точки зору розвитку її здібностей, надання знань, умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності, підвищення конкурентоспроможності носія робочої сили на ринку праці. Однак треба зазначити, що в умовах підвищення ролі освіти в економічному зростанні, забезпеченні національної безпеки та соціальної стабільності суспільства її результати починають носити двоїстий характер: з одного боку – це нематеріальні блага у вигляді освітніх послуг, з іншого – це розширення таких форм багатства як освітній, інтелектуальний та науково-технічний потенціали суспільства.

Такий висновок є цілком обумовленим змінами в суспільному розвитку. Нині людство переживає новий етап технологічного поступу – становлення інформаційного суспільства, в якому прискореними темпами розвиваються галузі, пов'язані з виробництвом і трансляцією інформації, знань. Володіння інформаційними ресурсами та обсяг нагромаджених і втілених у членах суспільства знань, тобто освітній потенціал починають відігравати вирішальну роль у соціально-економічному розвитку.

Сфера освіти забезпечує відтворення якісної робочої сили, її професійно-кваліфікаційної структури відповідно з конкретними потребами галузей економіки. Через удосконалення кожної особистості шляхом розвитку її природних нахилів і здібностей, надання загальноосвітніх і професійних знань освіта розвиває головну продуктивну силу сьогодення – багатогранну робочу силу. Остання як носій знань, інформаційних ресурсів виступає складовою національного багатства. Адже, як відомо, національне багатство об'єднує результати матеріального та духовного виробництва. До складу духовного виробництва поряд з духовно-культурними, естетичними цінностями входить загальна сума знань та умінь суспільства, тобто його освітній потенціал. Отже, будучи характеристикою робочої сили та складовою духовного багатства освітній потенціал суспільства виступає і складовою національного багатства. При взаємодії з матеріально-технічною базою виробництва освітній потенціал виступає чинником його розширення та підвищення ефективності.

Ефективність сучасного виробництва знаходиться в безпосередній залежності від рівня загальноосвітньої та професійної підготовки працюючих. Високий рівень освітнього потенціалу робочої сили стає запорукою перетворення праці в творчу, інноваційну діяльність. Звідси випливає, що освіта стає часткою сукупної праці, через яку здійснюється суспільне виробництво, прискорюється науково-технічний прогрес, відбуваються прогресивні якісні зрушення в суспільному розвитку загалом. Отже, освіта перетворюється в безпосередню продуктивну силу. В абстрактному плані як продуктивна сила освіта уречевлюється в елементах виробництва: будучи інститутом, що формує якісні характеристики робочої сили, освіта включається у виробничу діяльність через формування працівника нового типу (здатного адаптуватись до постійних змін у виробництві, володіючого високим рівнем професійної та соціальної мобільності). Це здійснюється, по-перше, шляхом виконання освітою функції

трансляції знань, формування в процесі виховання та навчання інтелектуальних здібностей, ціннісних орієнтацій, освітньо-кваліфікаційного рівня, загальної та професійної культури учасників виробництва, по-друге, шляхом уречевлення знань, набутих в процесі навчання, у речових елементах продуктивних сил. Обидві форми продуктивного функціонування освіти знаходяться у діалектичній єдності, доповнюють одна одну та виступають підставою економічного розвитку.

За численними розрахунками вітчизняних і зарубіжних дослідників, підвищення кваліфікації працюючих, що забезпечується за рахунок освіти, дає 25-30% приросту національного доходу. Так, Е. Денісон визначив, що внесок освіти в зростання національного доходу США у період з 1909 до 1929 р. був 12%, а з 1929 до 1957 р. – 23% [4].

Економічна значущість освіти обумовлює перетворення витрат на неї в довгострокові капітальні вкладення, які мають велику віддачу: підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня сприяє зростанню продуктивності праці і як наслідок – збільшенню національного доходу. Це пояснюється здатністю складної праці створювати більшу вартість в одиницю часу порівняно з простою. Приріст національного доходу, обумовлений підвищенням освітнього рівня працюючих, застосуванням знань – доход, обумовлений освітнім потенціалом робочої сили. Таким чином, витрати на освіту – продуктивні капіталовкладення.

Таким чином, освіта перетворюється в рушійну силу розвитку головної продуктивної сили – робочої сили і, відповідно, – виробництва. Освіта в рівній мірі з галузями виробничої сфери приймає участь у створенні національного доходу. Виходячи з того, що будь-яка корисна праця, що сприяє соціально-економічному розвитку та примноженню національного багатства є продуктивною з точки зору суспільної форми, праця в сфері освіти є також продуктивною.

Література

1. Солодков М. В. Непроизводственная сфера при социализме (Вопросы теории и методологии производительного труда) : [монография] / М. В. Солодков. – М. : Мысль, 1978. – 346 с.
2. Солодков М. В. Непроизводственная сфера СССР : монография / [Солодков М. В., Семенихин А. И., Якобсон Л. И.; под ред. М. В. Солодкова]. – М. : Мысль, 1981. – 248 с.
3. Агабабян Э. М. Экономический анализ сферы услуг) : [монография] / Э. М. Агабабян – М. : Мысль, 1968. – 327 с.
4. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки : [монографія] / О. А. Грішнова. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2001. – 254 с.

Костишина Т. А., докт. екон. наук, професор
ВНЗ «Полтавський університет економіки і торгівлі»
м. Полтава

ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ЗАСІБ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДЧУЖЕННЯ ТА САМОВІДЧУЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ

Створення ринкового середовища в Україні суттєво потребує не тільки трансформації економічного життя, але й перебудови трудового менталітету